

Yayın Geliş Tarihi: 2022-04-05

Yayın Onay Tarihi: 2022-12-20

DOI No: 10.35343/kosbed.1098745

Hacer (COŞKUN) KARAGÜL •

Hristiyan Sosyalizminin Ortaya

Çıkışı: Anglikan Sosyalizm

Düşüncesi

The Birth of Christian Socialism: Anglican Thought of Socialism

Özet

Anglikan Sosyalizmi, Anglikan siyasi düşüncesi ile sosyalist düşünceyi sentezleyerek sanayileşme sonrası yaşanan toplumsal sorunlara çözüm üretmeye çalışmış ve böylece Hristiyan sosyalizmi olarak kabul edilen düşüncenin oluşmasına öncü olmuştur. Dönemin dini ve siyasi koşulları çerçevesinde Anglikan siyasi düşüncesini klasik yorumlamanın ötesine taşıyarak devlet-kilise ilişkisine toplumsal olayları dahil etmişlerdir. Ayrıca yürütmüş oldukları kampanyalar ile bu düşünürler devletin politikalarına müdahale edebilen bir kilise politikası geliştirmeyi başarmışlardır. Dönemin ağır ekonomik koşulları karşısında çalışan kesimi destekleyerek ve toplumsal reformların olması gerektiğini savunarak sosyalist söylem üretmişler ve çözüm için dinin rehberliğini önererek sosyalizme farklı bir soluk getirmişlerdir. Bu çalışmada 19. ve 20. yüzyıllarda sanayileşme sonrasında toplumun sorunlarına çözüm üretmek amacıyla oluşmuş Anglikan Sosyalizm düşüncesinin oluşumu ve savundukları genel tezleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anglikanizm, Sosyalizm, Sanayileşme, Hristiyan Sosyalizm

Jel Kodları: B0: Genel

Abstract

Anglican Socialism is for trying to find solutions to the social problems experienced after industrialization by synthesizing Anglican political thought and socialist thought so that it pioneered the formation of the thought accepted as Christian socialism. Within the framework of the religious and political conditions of the period, they carried the Anglican political thought beyond the classical interpretation and put social events in the state-church relationship. In addition, with the campaigns they have carried out, these thinkers have succeeded in developing a church policy that can interfere with the policies of the state. They produced a socialist discourse by supporting the working people and arguing that social reforms should be made in the face of the heavy economic conditions of the period, and they brought a different breath to socialism by suggesting the guidance of religion for the solution. In this study, the formation of Anglican Socialism thought, which was formed in order

• Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora, hacercoskun52@gmail.com, ORCID:0000-0003-3193-6314

to find solutions to the problems of society after industrialization in the 19th and 20th centuries, and its general theses are examined.

Keywords: Anglicanism, Socialism, Industrialization, Christian Socialism

Jel Codes: B0: General

Giriş

Anglikan sosyalist düşüncesi 19. yüzyıl işçi hareketleri devrinde ortaya çıkmış ve zaman içinde (koşullar doğrultusunda) gelişmiş bir düşüncedir. Sosyalist hak arayışının Anglikan siyaset düşüncesine girmesi ile Hıristiyan sosyalist akımın temelleri atılmış oldu. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde Anglikan sosyalist düşüncesinin argümanlarını belirleyerek Anglikan siyaset düşüncesine ve sosyalist düşünceye katkısını incelemek önemlidir.

Bu çalışmada, Anglikan Kilisesi siyasi teolojisi içindemeydana gelen ve gelişen Anglikan sosyalist düşüncenin genel olarak hangi argümanları taşıdığı ve bu argümanların zaman içinde nasıl geliştirildiği başat Anglikan sosyalist teologlarının görüşleri ve çalışmaları doğrultusunda incelenecektir.

Öncelikle Anglikan siyasi düşüncenin temel varsayımları ve uygulamalarına değinilerek Anglikan sosyalist düşüncenin zemini analiz edilecektir. Bu bağlamda klasik Anglikan siyasi düşüncesinin lideri kabul edilen Richard Hooker'ın devlet üzerine düşüncelerine değinilecektir. Ayrıca Hooker'ın düşüncelerini desteleyen sonraki dönem Anglikan siyasi düşünürleri de örneklendirilecektir.

Anglikan sosyalist düşüncenin bu temel varsayımlara neler kattığını analiz etmek için iki dönem Anglikan sosyalist düşüncesi hareketine bakılacaktır: 19. yüzyıl işçi hareketleri sonrası dönem ve 20. yüzyıl sosyal devlet politikalarının tartışıldığı dönem.

Genel olarak bakıldığında İngiltere'de Hristiyan sosyalizmi konulu çalışmalar Viktoryen döneme(1837-1901) odaklanmaktadır (Woodworth, 1903; Noorman, 1987; Dorrien, 2019). Bununla birlikte John Williams (2016) ise İngiltere'de 20. yüzyıl Hristiyan demokrasi hareketine değinmiş ve bu alanda farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Anglikan sosyalist düşünce özelinde bir çalışma ise mevcut değildir. Bu yüzden bu çalışmada öncelikle dönemlerin Anglikan sosyalist fikir insanları tespit edilmiş (Hıristiyan sosyalizm üzerine hazırlanmış eserlerden) ve bu isimler özelinde yapılan araştırmalara başvurulmuştur.

Ayrıca, bu çalışmada, bu iki dönem içinde Anglikan sosyalist düşüncede meydana gelen değişimler de analiz edilecektir.

1. Anglikan Siyaset Düşüncesi

Anglikan Kilisesi günümüzde 163 ülkeden 85 milyonu aşkın üyesiyle Roma Katolik Kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesinden sonra üçüncü büyük kilisedir (Anglican Communion, 2022; Munoz, 2015: 75). Reform döneminde kurulmuş olmasına rağmen

Katolik inanç esaslarını terk etmediği için kendini apostolik bir kilise olarak tanımlamaktadır. Dünya üzerindeki Anglikan Kiliselerinin bir merkezi olmasa da İngiliz Kilisesi ruhani lider ve İngiltere Kraliyeti ruhani yönetici olarak kabul edilmektedir. İngiltere merkezli Anglikan Komünyonu bu kiliselerin birliğini korumaktadır. Günümüzde, Anglikan Kilisesi ifadesi yerine “Anglikan Komünyonu” ifadesi mezhebin ismi olarak kabul edilmektedir.

Reform döneminin en ilginç hikayelerinden biri de İngiltere’de Anglikan Kilisesinin ortaya çıkması olayıdır. İngiltere’de 30 yıl süren iç savaşın ardından (Güller Savaşı, 1455-1485) Kraliyeti ele geçiren Tudor Hükümdarı VII. Henry İmparatorluğun yeniden güçlenmesi için bir dizi idari reform gerçekleştirmiştir. Ölümünden sonra oğlu VIII. Henry başa geçtiğinde (1491), idari olarak güçlü bir Kraliyet devralmıştı ve yeni kral ülkesinin her bir kurumunun kendine bağlı olmasını ve dışarıdan her müdahaleye kapalı olmasını sağlayacak güçteydi. Bu isteğinin önündeki en büyük engel olan Roma Katolik Kilisesi’nin (Vatikan) İngiltere Kilisesi üzerindeki hakimiyeti yaşanan boşanma krizi neticesinde sona ermiştir (Newcombe, 1995: 22-36). 1532 yılına gelindiğinde, Papa’ya karşı başlatılan girişim ile “İngiltere Kilisesinin Roma’dan bağımsız olduğu ve Kralın üzerinde hiçbir güç olmadığı” konusunda bir dizi parlamento kararları ilan edilmiş ve 1534 yılında İngiltere “Kralın kutsal hakkı”¹ilkesi bağlamında Roma Katolik Kilisesinden ayrılmıştır. Böylece bağımsız ve resmi bir Anglikan Kilisesi oluşturmuştur (Chapman, 2006: 13-30) . Kral, İngiliz halkının Kilisesinin liderinin İngiliz Kralı olması gerektiği politikasını²uygulamaya geçirmiştir. Hem İngiliz hayat tarzını ve inanç kültürünü yansıtacak hem de İngiliz politikalarının toplumsal hayatta kabulünü kolaylaştıracak bir dini yapı olan Anglikan Kilisesi siyasi düşüncelerini de bu amaçlar doğrultusunda oluşturmuştur.

Yaşanan gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, Anglikan Kilisesini, bir cemaat oluşturma girişimi ya da dini bir liderin takip edilmesi olayı olarak tanımlamak yanlıştır. İngilizlere Kralının ülkesini her türlü yabancı etkiden arındırma ve Kraliyetin imparatorluk gücünü destekleyecek yeni bir mekanizma oluşturma politikasının bir ürünüdür. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde, Anglikan siyaset düşüncesi hem İngiliz düşünce yapısını temsil etmekte hem de kraliyet politikalarının sistematik zeminini sunmaktadır.

İngiltere’ye ait resmi kilisenin küresel boyuta ulaşması ise İngiliz emperyal yayılmacılığı dönemine tekabül etmektedir. 16. yüzyılda başlayan İngiliz denizasıırı kolonileşme faaliyetleri ile İngiliz yerleşimcilerin ve görevlilerin anavatanları ile bağlarını korumak için Anglikan Kilisesi bu yeni coğrafyalarda ofisler açmıştır. Zaman içinde gerek yerleşimcilerin nüfusunun artması gerek Anglikan misyonerlerin yerli halkı Anglikan Kilisesine katması ile farklı coğrafyalarda kurumsallaşmış Anglikan piskoposluklar kurulmuş ve kolonyal dönem sonrasında bağımsız Anglikan Kiliseleri oluşmuştur ve

¹Kralların hem ruhani hem de dünyevi krallıklarını yönetme hakkı vardır ve hiçbir yabancı güç bu hakkı gasp edemez.

²Bu düşünce Reform hareketlerinden çok önce, 14. Yüzyılda Lollard akımı tarafından ortaya atılmıştı. İngilizlerin Kralı ile bir bütün olması gerektiğini ve İngilizlerin Kilisesinin yöneticisinin İngiliz Kralı olması gerektiğini savunmuşlardır. William Tyndale ise 16 yüzyılın başında İncilin İngilizceye çevirisini yapmıştır.

İngiltere Kilisesi bu yapılanmanın dini önderliğini yapmaktadır (Kaye, 2008: 20-41). Bu kapsamda Anglikan Kilisesi düşünce sistematığı İngiltere’de şekillenmektedir.

Anglikan siyasi düşüncesinin genel yapısı incelendiğinde üzerinde anlaşmaya varılmış bir inanç manifestosuna, bir dini kurucu lidere ya da merkezi otoriteye sahip olmaması dikkat çekmektedir (Bretherton, 2019: 165). Kral VIII. Henry döneminde teolojik düşünce oluşturmaktan ziyade kurumsal yapının oluşturulmasına ağırlık verildiği için Anglikan düşünce sistemi Kraliçe I. Elizabeth döneminde (1558- 1603) başlamıştır (Chapman, 2012: 43-70). Aynı zamanda İngiliz İmparatorluğunun da en güçlü dönemlerinden birinin yaşandığı bu ortamda Anglikan teologlar Kraliyetin yönetiminde devleti yücelten bir söylem geliştirmişlerdir.

Anglikan teolojinin siyasi görüşü ise temel olarak kilisenin her milletin kendine özgü bir yapı olduğu ve kralın hem devletin hem de kilisenin başı olduğu varsayımdır. Ne devletin ne de Kilisenin dışarıdan hiçbir müdahaleyi kabul etmemesi gerektiğini ısrarla savunmuşlardır. Anglikan düşünce sistematığının kurucusu kabul edilen Richard Hooker kilise ve devletin tek bir bütünü parçaları olduğu görüşünü savunur. Kral tarafından yönetilen din ve devletin arasında tesadüfi bir ayırım olduğunu, bunun önemsenmemesi gerektiğini ve asıl önemli olanın bu ikisinin nasıl bütünlük oluşturması olduğunu söyler (Packer, 2021: 140). Hooker için kilise, kökenleri ve amaçları bağlantılı olan devlete organik olarak bağlı olmakla hiçbir şekilde alçalmış olmaz (D’entreves, 1959: 117-142).

Yine, Anglikan sosyalistlerin esin kaynaklarından biri olan Samuel Taylor Coleridge de kilise ve devlet arasındaki uyumun önemine dikkat çeker. Coleridge için, resmi kilise ulusal anayasanın temel bir unsurudur. Anayasa ulusal kiliseyi nüfusun tüm kesimlerinin, devletin temelini oluşturan ahlaki değerlere pratik bağlılıklarını aydınlatacak ve güçlendirecek ahlaki ve entelektüel yeteneklerini geliştirme araçlarını sağlamakla görevlendirmektedir (Morrow, 2008: 55). Devlet ve kilise bir bütünü uyumlu parçalarıdır ve Kral hem devletin hem de kilisenin başıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nasıl devletin Krala yardımcı olan Paramentosu varsa, Kilisenin de kendine ait meclisi olması gerektiğini savunur. Böylece kilisenin karşıtlarının devletin paramentosunda yer alması durumunda oluşacak müdahaleden kilise korunmuş olacaktır (Risinger, 2015: 662).

Devlet ile Kilise arasındaki uyumu ön plana alan Anglikan düşünürler, Kilisenin de devlet siyasetinin bir parçası olması gerektiğini savunmuşlardır. Kilise ve devlet birbiri ile aynı doğrultuda hareket eden iki yapı olduğu sürece Kilisenin politik konularda fikir sunması toplumsal refahı getireceğini belirtmişlerdir. Bu konuda GilesEcclestone (1981: 40) İngiltere Kilisesinin üretmiş olduğu rasyonel argümanlarla sosyal ve politik değişim yaratma olasılığına ve parça parça ve aşamalı olacak bir ilerlemenin değerine olan inancı yansıttığını söyler. John Atherton (1992: 163) ise Kilisenin görevinin sivil sorumlukların yerine getirilmesi sürecinde halkı teşvik etmek olduğunu belirtir. RaymondPlant (1985: 336) ise Kilisenin siyasi teoloji geliştirmesi hususunu ciddiye alması gerektiğini savunur.

Anglikan siyaset düşüncesi, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca, temel itibarıyla devletin politikalarının meşru zeminini kurmuştur denilebilir. Ancak daha sonra Aydınlanma dönemi ile sekülerleşme ve dinin siyasetten ayrıştırılması ve dinin bireyselleşmesi hareketleri Anglikan Kilisesinin siyasi düşüncesinin devlet çıkarlarından ziyade toplum

çıkarlarına yönelmesine zemin oluşturmuştur³(Packer, 2021: 309-320).Köleliğin kaldırılması, kadın hakları, ekonomik haklar gibi toplumsal konularda kampanyalar başlatan Anglikan Kilisesi liderleri İngiliz siyasetinde yaşanan birçok gelişmenin mimarları olmuştur. Anglikan sosyalist düşünce de bu bağlamda meydana gelmiştir. Sanayileşme ile başlayan ekonomik ve toplumsal sorunların çözümü için devletin öncülüğünde ve dinin rehberliğinde politikalar sunan bu anlayış sadece İngiltere’de değil Batı Dünyası düşünce sisteminde Hristiyan Sosyalizmi akımını başlatmıştır (Raven, 2006: 51-70).

2. Anglikan Sosyalist Düşüncenin Birinci Dönemi

Sosyalizmin İngiliz düşünce hayatına girişi, Hristiyan sosyalizminden daha önce, Robert Owen (1771-1858) ileidir. Daha sonraki sosyalist akımlara ve hatta Marx ve Engel gibi tanınmış isimleri de etkileyecek olan Owens’ın düşünceleri temelde endüstriyel zenginliğin kooperatif bazda sahiplenilmesi gerektiği üzerinedir (Dorrien, 2019: 35).

Hristiyan Sosyalizminin Anglikan düşünce dünyasında oluşması ise İngiltere’deki Çartist Hareket dönemine tekabül etmektedir. 1837-1838’de Halkın Şartı (People’s Charter) metninin⁴savunucularının başlattığı Çartist hareket 19. yüzyıl İngiltere’sindeki işçilerin ekonomik ve siyasi zorlu koşullarını protesto etmekteydi (Uslu, 2014: 6). Bu dönemde İngiltere’de sanayileşmenin etkisiyle üretimin fabrikalaşması, işçilerin çalışma koşullarının ağırlığı, ücret yetersizliği ve mekanikleşmenin getirdiği sorunlar artık, Çartist hareketin de etkisiyle tüm çevreler tarafından tartışılmaktaydı (Bloy, 2008).Kilise liderleri de bu harekete kayıtsız kalmamış işçi problemlerini yazılarında dile getirmişlerdir.Hristiyan sosyalist düşüncenin Anglikan Kilisesi tarafından yorumu bu liderler ileidir.

Anglikan Sosyalist isimler de bu dönemde ortaya çıkmış ve kendilerini sosyal hak arayışının bir parçası olarak nitelendirmişlerdir. Böylece Hristiyan Sosyalizm düşünce akımının da öncülüğünü yapmıştır(Dorrien, 2019: 27). Ancak, Anglikan Sosyalistler, Anglikan düşünce karakterinin de etkisiyle, toplumu ve toplumsal sorunları diğer sosyalist akımlardan daha farklı şekilde yorumlamışlardır. Kilise görevlisi olmaları hasebiyle, toplumsal yapıyı ekonomik kavramlardan ziyade ahlaki kavramlar ile açıklamışlar ve dinin vazgeçilmezliğini korumuşlardır.Ayrıca, yine diğer sosyalist akımların aksine, mevcut siyasi yapılara ilişkin devrimci bir yaklaşım geliştirmemişler, devletin ve sermayedarların ahlaki çerçevede hareket ettiği sistem önerisinde bulunmuşlardır. Kısaca Anglikan sosyalistler işçi sınıfının mevcut sistem düzeninde daha iyi koşullara kavuşması için mücadele vermişlerdir ancak bunu mevcut sistem dahilinde sunmuşlardır. Bu yüzden, mevcut kapitalist sistemi ortadan kaldırma yönünde görüş bildirmedikleri için “Liberal” olarak tanımlayanlar olsa da (Badham, 2008;Grimley, 2004), kapitalizme getirdikleri eleştiri, kardeşlik üzerine kurulu sistem önerileri ve en önemlisi

³Devlet yapısı ve siyasetten ayrılan Anglikan Kilisesi için toplumsal konuların ön plana gelmiş olması, Devlet-Kilise çatışması şeklinde yorumlanmamalıdır.

⁴Kısaca, İşçilerin seçmen kitlesine dahil edilme taleplerini, ve ayrıca işçilerin siyasi ve iktisadi zorlu koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini anlatan metin.

bu düşünürlerin kendilerini Hıristiyan sosyalist olarak tanımlamaları ile farklı bir sosyalist anlayışı düşünce dünyasına kazandırmışlardır.

Hıristiyan sosyalizminin İngiltere’de başlaması F.Denison Maurice (1805- 1872), Charles Kingsley (1819- 1875) ve John M. Ludlow’un (1821-1911) 1848 yılında yayımlamaya başladıkları “Politicsfor People” haftalık gazetesi ile (Allen, 1969: 59). Bu Anglikan teologlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere toplumunda⁵yaşanan problemlere çözüm aramak için yazılar kaleme almış ve toplumun sorunlarına çözüm bulmak için toplumsal dernekler kurmuşlardır (Cort, 2002: 274).

Bu ilk dönem Hıristiyan sosyalistlerin düşünceleri incelendiğindemoral değerler ile hareket ettikleri, toplumsal değer yargılarını ve ahlakikavramlarınıbaz alarak tezlerini hazırladıkları söylenebilir. Ahlaki temelde kurulacak ekonomik ilişkilerin toplumsal sorunları çözeceğini savunan bu düşünürler işçi haklarını ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda değil toplumsal gelişme bağlamında savunmuşlardır. Maurice 1852 yılında katıldığı CranbourneTavern Konuşmasında sosyal sorumluluk ve sosyal ilişkiler ilişkilerin sermaye ve sosyal işçilik bağlamında değil etik konular kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Norman, 1987a: 16). Maurice için önemli olan ahlaki konu toplumda işçi ve patron arasında işbirliği duygusunu yakalamak olmuştur. Bu kapsamda ülkenin zenginlerini yoksullara yardım yapmaya, ücretleri artırmaya ve işçilerin eğitim haklarını tanımaya davet etmiştir. Kingsley ise siyasi haklardan çok eğitime ve ahlaki gelişime önem verilmesi gerektiğini savunmuştur (Norman, 1987a: 47). “İngiltere için İşçiler” (1848) adlı kitabında “işçilerin ihtiyacı olan şey yasal kanunlardan ve düzinelerce Parlamento Kararlarından daha asil bir şey olan Eğitim’dir” diye ifade etmektedir (Norman, 1987a: 48).

Anglikan sosyalist düşüncenin diğer sosyalist akımlardan ayrılan en temel yaklaşımı ise mevcut devlet yapısına ve sermayedar odaklı kapitalist sisteme karşı korumacı tavrıdır. Her ne kadar hem kilisenin hem de devletin-çağın yeni sorunları gerektirdiği ölçüde- kendini değiştirmesi gerektiğini savunsalar bile mevcut sistemin yıkılması taraftarı olmamışlardır. Paternalist devletin varlığını ve sermayedar-işçi ilişkisi bağlamında kurulan ekonomik yapının devamını kabul etmişler ancak yapının içinde reformların gerekliliğini vurgulamışlardır. Devrimci sosyalist söylemler ve işçi sınıfı egemenliğine dayalı devlet ve ekonomik hayatı tavsiyelerinin Anglikan sosyalist düşüncesinde yer almadığı görülmektedir.

Her ne kadar liberal ekonomik anlayışı kabul etseler bile dönemin kapitalist uygulamalarına karşı çıkmışlardır. Kapitalist sistemin ahlaki bozukluğunun temelindeki sorunu rekabet ilkesi olduğunu iddia etmişlerdir. Acımasız rekabetin, toplumda fakirlik ve hizipliğe yol açtığı için, sistemden kaldırılmasını ve bunun yerine işbirliği içinde hareket eden bir ekonomik yapı oluşturulmasını talep etmişlerdir. Gerek ekonomik alanda gerek siyasi yapıda gerçekleşecek bu değişimlerde dinin rehberliğinde ilerlenmesi gerektiği

⁵Kraliçe Viktorya dönemi (1837-1901):İngiltere’de sanayi devrimi sonrası toplumsal ve siyasi hayattaki değişimlerin yaşandığı dönemdir. Yeni işçi hakları ve eğitim haklarının gündeme geldiği, muhafazakarlık- modernlik tartışmalarının yoğun olduğu bir dönemi anlatır (Holloway, 1922: 9-10). Önemli tarihsel dönüşümler bu dönemde ortaya çıkmıştır.

vurgusuyla;“Tanrının babalığında, insanlığın kardeşliğinde”⁶bir sistem önerisinde bulunmuşlardır (Bliss, 2015: 14). Esasen kapitalist sistemin bütününe değil, belirli kurallarına karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemişlerdir ki rekabet prensibi bu eleştirilerin toplandığı husus olmuştur.

Maurice, ekonomik yapıdaki rekabet halini hastalık olarak tanımlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin bencil bir sistem olduğunu ve dinin rehberliğinde kardeşliği teşvik eden bir sistemle anlayışla değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Allen, 1968: 463). Ludlow ise işçilerin mevcut sistemin kurbanları olduğunu anlatmıştır. Onun için sorun üst yapı değil, asıl sorun rekabetin bireysel ve toplumsal varoluşun temel kaynağı olduğu varsayımıdır (Massarani, 1974: 195). Rekabetçi anlayışın yerini işbirliğine dayalı bir sisteme bırakması gerektiğini (bunu da Kilisenin rehberliğinde yapılması gerektiğini) ifade etmiştir. Kingsley de aynı şekilde dönemin ekonomi politikasını kabul eder ancak materyalizmin insanları yalnızca koşulların yaratıkları olarak gördüğünü ve koşullar nereye sürüklerse insanların o yöne gittiğini varsaydığını söyleyerek sisteme karşı çıkar (Norman, 1987b: 40).

Örgütlenme konusunda da Anglikan Sosyalistler temel olarak birlik kurmanın öneminden bahsetmişler ancak buradaki amaç ekonomik ya da siyasi hak talebi değil eğitim ve gelişim için örgütlenme şeklinde yorumlanmalıdır.

Ludlow, işçi ve kırsal kesimde yaşayanlara siyasal hakları ve eğitim fırsatı için örgütlenmelerini tavsiye etmiştir. Devletten oy ve eğitim hakkı isteyecekleri dernek ve birlikler kurmalarını tavsiye etmiş ama devletin yapısını değiştirmeye karşı çıkmıştır (Massarani, 1974: 200, 201). Geniş Kilise Halkası⁷ başkanı olan Maurice için örgütlenme eğitici ve etik değerleri savunucu şekilde olmak kaydıyla gereklidir⁸. İşçi dernekleri üyelerine eğitim vermeli ve onları ahlaklı bir birey olarak yaşamalarını sağlamalıdır. Oy hakkı ya da diğer siyasi haklardan daha önemli olanı eğitimli birey olmaktır (Allen, 1969: 60). Kingsley demokrasi sosyal sınıflar arasında bir tür yoldaşlık ve dostluk önerisi olarak kullanılmalıdır. Demokrasi toprak sahiplerinin kiracılarına dostça davrandığı yerde olur ve paternalist ilişkilerin bir niteliğidir (Norman, 1987a: 50).

Anglikan sosyalist düşünürler, bu dönemde yaşanan Çartistharekete de destek vermişlerdir. Kendileri de işçi kesimin refahı için çeşitli örgütler kurmuşlardır. Ludlow ve

⁶Bu fikir, tüm insanların kardeş ve tüm insanlığın -farklı bireylerden oluşan bir topluluk olmaktan uzak- büyük bir aileden oluştuğuna dayanır. Mesih'in Matta İncili'nde kayıtlı şu sözlerine dayanmaktadır: “Fakat siz Haham olarak adlandırmayın; çünkü biri sizin Efendinizdir, hatta Mesih'tir; ve hepiniz kardeşsiniz. Ve yeryüzünde hiç kimseye “Baba” deme; çünkü senin “Baba”n göklerde olan bir tanedir.” (Williams, 2021: 13)

⁷Viktorya dönemi entelektüel aristokrasisinin dahil olduğu ayrı bir dini ve sosyal gruptur. Hristiyan sosyalistler burada toplanmışlardır (Allen, 1969: 60).

⁸Burada Maurice ekonomik temelli bir örgütlenme anlayışından bahsetmemektedir. Ayrıca Maurice, politik bir örgütlenmeden de bahsetmez. Eğitsel ve etiksel bir dönüşümün siyasi parti örgütlenmesine gerek duymadığını savunur. Dini ve siyasi partilerin birliği değil ayrılığı getirdiğini ve sınıfların birbirlerine olan karşılıklı hürmetini yok etmeyi amaçladığını iddia eder (Norman, 1987: 21).

varlıklı arkadaşı E. V. Neale 1850 yılında Üreticiler Kooperatifi'ni kurarak toplumdaki üreticilere (terziler, inşaatçılar, ayakkabıcılar, fırıncılar) kooperatif yapısını gösterdiler (Preston, 1981: 184). Maurice tarafından kurulan İşçi Erkeklerin Derneği yine dönemin mesleki eğitim kurumlarından biri olmuştur (Price, 1971: 119).

Ancak, Anglikan sosyalist düşüncenin örgütlenmeyi tavsiye etme amacı ekonomik ve siyasal hak talepleri değil işçi sınıfının eğitimini garanti altına almaya ve kişisel gelişimini sağlamayı amaçlamıştır. Sistemi ve yönetimi eleştirecek politik söylemler ya da devrimci anlayış bu örgütlerin gündeminde yer almamıştır. Yine sermayedarlara karşı herhangi bir karşı güç kurulumu da bu dönemde görülmemektedir.

Her ne kadar liberal ekonomik düzenin yıkılarak sermayedarlığın ortadan kaldırılması ya da işçi sınıfı egemenliğine dayalı bir yapının kurulmasını önermeseler de sosyal değişimin gerekliliğini vurgulamışlardır. Ancak bu değişimi ekonomik temelli değil, dinin rehberliğinde gerçekleşecek sosyal değişim olarak tavsiye etmişlerdir.

Sosyal değişim konusunda önceliği dinin rehberliğine tanımışlar ve dinin öncülüğünde olmayacak bir değişimin kabul edilmesini mümkün görmemişlerdir. Maurice sosyal değişimin sadece dinin rehberliğinde olabileceğini ifade etmiştir. F. D. Maurice 1838 yılında yazmış olduğu "Mesih'in Krallığı" (Clayton, 1972: 307) kitabında Tanrının evrensel birleştiriciliğinden ve insanların birliğinden bahsetmiş hem Avrupa'da hem de İngiltere'de yaşanan burjuvazi kapitalist endüstrileşmeye karşı çıkmıştır (Marshden, 2014: 137). Maurice, bir insana Hıristiyan olmayı öğretmeyi sosyal sorumluluk faaliyeti olarak atfetmiştir. Çünkü dini reformlar içerisinde sosyal ve siyasi reformları da barındırmaktadır. Seküler araçların faydasız olduğunu ve ahlaki devrimin yalnızca Hıristiyanlaşma ile mümkün olduğunu söyler (Allen, 1968: 466).

Maurice ayrıca, Anglikan Kilisesinin şu anda çatışma halinde olan tüm Hıristiyan mezheplerinin uzlaşabileceği temeli içerdiğini savunur (Allen, 1968: 467). Kendini sürekli yenilediği için reformların Anglikan Kilisesinin organize programları ile olacağını savundu (Allen, 1968: 471).

Ludlow da aynı şekilde kilise reformları ile sosyal reformların gerçekleşebileceğini savunmaktadır: "Daha özgürce yapılanmış ve daha aktif örgütlenmiş olduğunda İngiltere Kilisesi bir mezhepler federasyonu haline gelebilirdi. Her birim Kilise bütününe bir parçası olarak kabul edilir ancak her birim özel iş ve işlemlerinde birbirinden ayrı birer bölüm ya da kardeşlik grubu olarak faaliyet gösterir. Her biri kendi içlerinden özel bir yönetim tarafından yönetilir ancak en nihayetinde Kilisenin kurallarına bağlı kalırlar. Böylece Kilise gerçek anlamda ulusal bir kilise haline gelir ve resmi kilise⁹olmanın ilerisine geçer (Norman, 1987a: 61).

Gerek ekonomi bazlı değerlendirmeler yapmamaları gerekse paternalist devlet anlayışını savunmaları bu dönem düşünürlerini sosyalizmden uzaklaştırmakla birlikte (dinin rehberliğinde) sosyal reformların gerekliliğini savunmaları ve değişim için örgütlenmeyi teşvik etmeleri Hıristiyan sosyalist çizgilerini göstermiştir.

⁹Kanun ile kurulmuş kilise anlamına gelmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu dönem Hristiyan Sosyalistlerin ana kaygıları İngiltere toplumunda sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan insani krizlerdir. Kilisenin bu yeni problemlere kayıtsız kalmaması, kendini reforme ederek yeni toplum yapılanmasında zor koşullarda yaşayan insanların yanında olması gerektiği ana düşüncesi ile yol çıkan ilk dönem Hristiyan Sosyalistler özellikle işçi kesiminin ve kırsalda yaşayanların zorlu hayat koşulları konusunda devlete ve kiliseye tavsiyelerde bulunmuşlardır. Anglikan Kilisesinin, ulusal kilise olarak toplumun her kesiminin sesi olması ve ayrıca toplumsal kesimler arasında uyumu sağlamada devletin yanında olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, toplumsal kesimler için örgütlenmenin rolünü vurgulamışlardır. Bu bağlamadan değerlendirildiğinde sosyalist ilkelerin ilk dönem düşünürleri için geçerli olduğu görülmektedir.

Ancak bu dönem Hristiyan Sosyalistler (Anglikan Kilisesinin siyasi çerçevesinin de etkisiyle) getirmiş oldukları reform önerilerinde geleneksel yapının korunması gerektiğini (sadece politikaların reforme edilmesi gerektiğini) savunmuşlardır. Öncelikle, mevcut devlet yapısının ve hatta ekonomik yapının yıkılarak yerine işçilerin yönetimini getiren bir devlet biçimi ya da komünist koşulların etkili olacağı ekonomik yapı kurulmasına karşı çıkmışlardır. Yani, klasik Anglikan siyaset düşüncesinin devlet anlayışını¹⁰kabul etmişler ve patron-işçi ayrımını ve sermaye sahiplerinin özel mülkiyetinin korunmasını (yani mevcut kapitalist düzeni) desteklemişlerdir. Kapitalist sistemin rekabetçi yönüne karşı çıkmışlar ve sadece bu anlayışın kardeşlik ve uyum içinde çalışan bir anlayışa devşirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu dönem yazarlar, sistemi ekonomik bazlı kavramlarla değil ahlaki ve etik çerçeveye ile analiz etmişlerdir.

İlk dönem Hristiyan Sosyalistleri ahlaki açıklamalardan ileri geçmemiş, değişim talep etseler bile muhafazakarlıklarını korumuşlardır. Anglikan Kilisesi Hristiyan Sosyalizmin daha radikal boyutlara ulaşması ve paternalist yaklaşımın sosyalist eğilime dönüşmesi 20. yüzyıl Hristiyan sosyalistlerin çalışmaları ile olmuştur.

3. İkinci Dönem Anglikan Sosyalizm

20. yüzyıl Anglikan sosyalistler de toplum sorunlarına çözüm bulmak amacıyla Anglikan siyaset düşüncesi bağlamında Hristiyan sosyalist anlayış geliştirmişlerdir. Bu dönemde en etkili Anglikan isimler olarak Anglikan din görevlisi, Maurice'nin ölümünün ardından Hristiyan sosyalist hareketin lideri seçilen (Sinnott, 2006: 1) ve Aziz Mathew Loncasının kurucusu olan Steward Headlam (1847-1924), Hristiyan Sosyal Birliği kurucusu Henry Scott Holland (1847-1918), İşçi Partisi lideri George Lansbury (1859-1940), ekonomist ve tarihçi Richard Tawney (1880-1962) ve Canterbury Başpiskoposu William Temple (1881-1944) gelmektedir. Özellikle William Temple ve Henry Scott Holland'ın yazıları ve girişimleri Anglikan Hristiyan Sosyalizminin şekillenmesinde etkili olmuştur.

¹⁰Devletin organik bir bütün olduğu, paternalist yapının korunması gerektiği ve Kralın hem Kilise hem Devlet üzerinde söz sahibi olduğu kavramlarını kabul etmişlerdir. Aydınlanmanın etkisiyle, devletin kutsallığı anlayışı bir nebze olsun kırılmış ancak Kilise ve devletin iki ayrı gücün bütünlüğü anlayışı devam etmektedir.

Her ne kadar öncülerine göre devlet düzeni ve ekonomik yapıya ilişkin daha radikal söylemlere imza atmış olsalar da 20. yüzyıl Anglikan Sosyalistlerin de temel baz noktası ekonomik değerlendirmeler değil ahlak prensipleri olmuştur. Genel olarak, Hristiyanlığın ve sosyalizmin ahlaki problemlerin çözümü olacağını ve dinin rehberliğinde bir siyaset anlayışının -toplumsal ve ekonomik problemlerin çözümü için- kabul edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Kapitalizmin ahlak anlayışının sosyalizm ahlak anlayışı ile değiştirilmesi gerektiğini savunan Lansbury toplumun iyiliği için demokratik bir devlet yönetiminin toplumdaki üretim araçlarının kontrolünü ele alarak bunları toplumun herkesi için faydalı hale getirmesini önermektedir (Williams, 2016:167). Lansbury için kadın ve erkek herkes Tanrı'nın katında eşittir ancak kapitalizmin sosyal koşulları bu eşitliği göz ardı etmektedir (Shepherd, 2004: 154):

“Kapitalist toplumda var olan problemlerin sebebi kardeşçe yaşamamız gerektiği ihtimaline olan inancı reddetmemizdir. Ben inanıyorum ki Tanrı'nın babalığı ve insanın kardeşliği ilkeleri ile yaşandığında insanlar diledikleri gibi iş birliği yapabilirler.” (aktaran Williams, 2016: 24).

Yine, Lansbury “okumalarım, dualarım vd. her alandaki insan ilişkilerinde sevgi, işbirliği ve kardeşlik anlamına gelen sosyalizmin Hristiyan inancının tek dışsal ifadesi olduğunu doğrulamak için birleşmiştir” (aynen alıntı, Bryant, 1996: 207) diyerek sosyalizmin getireceği ahlak anlayışı ile Tanrıya saygının getireceği ahlak anlayışının aynı olduğunu ifade etmiştir.

Tawney, toplumsal ahlak konusunda Tanrı'ya saygının gerekliliğine vurgu yapmıştır: “Tüm ahlakın özü şudur: her insanın sonsuz öneme sahip olduğuna ve hiçbir çıkar düşüncenin birbirine baskı yapmasını haksızlık olacağına inanmaktır. Ama buna inanmak için Tanrı'ya inanmak gerekir” (Winter ve Joslin, 2006: 67).

Headham ise ahlak konusunda açıklamalarını Tanrının evrensel babalığı üzerine kurmuştur. 1887 yılında Hristiyan Sosyal Birliğinin alması olduğu “toprağın ve sermayenin toplu olarak tüm halka verildiği ve böylece kimsenin başkasının emeğiyle yaşamasının mümkün olamayacağı bir ulusal işbirliği sisteminin kurulması” çağrısına imza atmıştır (Orens, 2003: 57). Headham için toprağın özel mülkiyette olması toplumsal kötülüğün sebebidir çünkü çöküşün etkisi olan bireyciliği ve Tanrı'dan soyutlanmayı doğurur (Leech, 1968: 80).

Birinci Dünya Savaşını yaşamış olan Temple, savaş sonrası yeniden toparlanmanın birlik ruhu ile mümkün olduğunu ifade etmiştir. DenisMunby (1960) Temple'ın düşüncelerinin sosyal devlet anlayışının temelini oluşturduğunu belirtir. Temple'ın ana amacı dönemin ekonomik ve sosyal baskılarına karşı Hristiyan ahlakı ve prensipleri nasıl uygulanır araştırmıştır. Hristiyanlık ve Sosyal Düzen adlı kitabında Hristiyan bir sosyal düzenin amacının mümkün olan en geniş ve en derin dostluk içinde bireysel kişiliğin mümkün olan en mükemmel gelişimi olduğunu söylemiştir. Yine aynı kitapta yeryüzünün kaynakları Tanrının tüm insanlara armağanı olarak görülmeli ve günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçları için kullanılmalı şeklinde ifade etmiştir (Spencer, 1992: 34).

Anglikan Sosyalist düşüncesinin 20. yüzyıl temsilcileri de öncülerini gibi yaşanan krizlerin çözümününün din olduğunu ve dinin rehberliğinin önemini vurgulamıştır. Temple, Hristiyanlığın insanları kolektivist yönde adım atmaya çağırdığını savunmaktadır. Headlam, siyasetin dine ve İncil'e dayanması gerektiğini belirtir (Norman, 1987b: 99). Lansbury ise barış ve güvenli bir hayat için takip edilmesi gereken sevgi ve kardeşlik ilkelerini Hristiyanlığın sunduğunu söyler (Shepherd, 2004: 166). Yani bu dönemde de Tanrının evrensel bütünleştiriciliği ve insanların Tanrının babalığında kardeşliğini koruması fikri devam etmektedir.

Mevcut ekonomik sisteme getirdikleri eleştiriye bakıldığında öncülerine göre daha radikal bir değişim taraftarı oldukları söylenebilir. Yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ekonomik krizler, kapitalist sistemin rekabet ilkesinden daha fazla sorunları olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Hristiyan sosyalist düşünürler devletin daha aktif rol aldığı ekonomik sistem önerisinde bulunmuşlardır. Acımasız rekabet ve kar odaklı bir sistemin tehlikelerini öngörmüşler ve toplumun her kesimine daha adil bir yaşam sunacak reformların yapılmasını teklif etmişlerdir.

Daha adaletli bir sosyal düzenin kurulması için güçlü ve yetkileri geniş bir devletin olması gerektiği düşüncesi ortak varsayımları olmuştur. Devletin güçlendirilmesindeki amaç acımasız kapitalist koşulların ortadan kaldırılarak toplumun her bireyinin üretim araçları ve varlıkları üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlamaktır. Endüstrileşmenin yarattığı zenginliğin toplumdaki her bireye ulaşması gerektiğini savunmuşlardır.

Headlam, Tawney ve Temple, genel olarak, yazılarında sosyal düzenlemelerin yapılması gerektiğini bunu gerçekleştirmenin de devletin görevi olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünürlerin daha çok eğitim hakkının bütün bireylere ulaşmasını sağlayacak reformlar ve sosyal hizmetler konusunda gerçekleştirilecek iyileştirmelere odaklandıkları söylenebilir. Böylece toplumsal zenginliğin insanlara daha adil bir şekilde dağıtılmış olacağını düşünmüşlerdir. Özellikle eğitim fırsatının herkese ulaştırılması en çok değindikleri sosyal reform konusu olmuştur (Williams, 2021: 115-130). Bütün bu sosyal hizmetleri gerçekleştirecek ve gereken reformları yapacak birim olarak devleti işaret etmişlerdi ki bu da güçlü ve kapsamlı bir devlet anlayışını doğurmaktadır. Burada önemli konu devletin bu reformları gerçekleştirirken gereken maddi kaynaklar için de yine devletin bazı ekonomik reformlar gerçekleştirmesini önermişlerdir (Grimley, 2004:54). Holland da aynı şekilde ekonomik ve politik dezavantajların ortadan kaldırılması için devletin gücüne ihtiyaç olduğunu savunur (Jones, 2016: 95). Böylece güçlü bir devlete ulaşılmış ve bu güçlü devlet toplumunun tüm bireylerinin refahı için gereken sosyal düzenlemeleri gerçekleştirebilmiştir. Bunu mümkün kılacak tek birim devlettir.

Devletin güçlü ve geniş yetkili olması aynı zamanda mali olarak da güçlü olmasını gerekli kılar ki bu da kamulaştırma politikalarını meşrulaştırır. Anglikan Sosyalistler, toprağın ve üretim araçlarının gerekli ölçüde kamusal olmasını savunmuşlar ancak tam bir devletleştirmeye sıcak bakmamışlardır. Lansbury üretim araçlarının tüm toplumun çıkarlarına olacak biçimde demokratik bir devlet tarafından kamusallaştırılması gerektiğini savunur (Schneer, 1990: 23).

Tawney sosyal adalet için kilit endüstrilerin ve bankaların kamusallaştırılması gerektiğini savunur (Goldman, 2013: 160). Sosyal devletin sosyalizm için ilk basamak

olduğunu söyler (Goldman, 2013: 213). Ancak bu kamusallaştırma bir amaç değil sadece sosyal devlet için araç olarak tanımlanmalıdır. Ancak Tawney de tam bir devletleştirme politikasını savunmaz. Özel mülkiyetin korunması gerektiğini ancak yozlaşmacı hareketlerin önüne geçmek için gereken ölçüde kamulaştırma yapılmasını savunur (Passes, 2014: 68). Tawney bu konuda düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Bu şekilde anlaşılan millileştirme, bir amaç değil, bir araçtır. Ne yaptığından çok, ne yapılmasını sağladığından önemlidir. Başarısı, gerekli bir ilk adım olmasına rağmen artık olmayan salt mülkiyet değişikliğine değil, özel teşebbüsün almak istemediği veya üstlenemediği yeniden yapılanma önlemlerini gerçekleştirmek için sunduğu fırsattan yararlanmasına bağlıdır; yalnızca birinci sınıf yönetim tarafından yönlendirilmeyen, aynı zamanda güçlü bir “birlik ruhu” tarafından canlandırılan hizmetler yaratmak ve çalışanların aktif işbirliğini sağlayarak, ilgili endüstrileri, içindeki işçilerin gururla, dışarıdakilerin kıskançlık ve hayranlıkla ve kamuoyunda güvenle baktığı bir model haline getirmek içindir.” (aktaran Goldman, 2013: 121-122).

Headlam toprak üzerindeki özel mülkiyete karşı çıkmaktadır (Woodworth, 1903: 114-115). Bu konuda, Henry George tarafından önerilen (İlerleme ve Yoksulluk adlı kitabı) toprak reformu düşüncesini savunmaktadır. Headlam, diğer üyelere George'un toprak reformu önerilerinin toplumun alçakgönüllülüğünü yeniden tesis etmek için Hristiyan Sosyalist gündemine nasıl yardımcı olacağını göstermeye çalıştı (Banes, 1971: 10). Headlam, yoksulluğu sona erdirmenin bir yolu olarak arazi vergisini ve zenginliğin yeniden dağıtılmasını savundu. Ayrıca serveti hırsızlık ve Hristiyanlıkla tutarsız olmakla suçladı (Simkin, 2020). Headlam ayrıca, George'un vergilendirmeyi arazi değerleri üzerinde yoğunlaştırma önerisinin, toplumun doğal düzenini şiddetle değiştirmeyi içermediği için Hristiyan Sosyalistlerin yürürlüğe koymak istedikleri sosyal reforma yönelik en rasyonel ilk adım olduğunu savundu (Banes, 1971: 11). Headlam için toprağın özel mülkiyette olması insanı bireyselleştirir ve Tanrıdan uzaklaştırır, bu yüzden özel toprak mülkiyeti sosyal bir kötülüktür (Jones, 2016: 117)

Son olarak Temple da toprak reformu konusunda toprağın devlet tarafından sosyal politikalar için (örneğin evsizlere ev yapmak için) kamusallaştırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak özel mülkiyetin müsadere edilmesi son çare olarak uygulanmalıdır. Devletin ihtiyacı dışında kalan toprağın özel mülkiyette olmasını savunur (Williams, 170, 171).

Her ne kadar devlete biçmiş oldukları bu görevler güçlü ve etkili devlet anlayışını gerekli kılsa da Anglikan sosyalistler demokratik devlet yapısını savunmuşlardır. Hatta, demokrasinin güçlü birer savunucusu olmuşlar ve sosyalizm için demokratik bir anlayış geliştirmişlerdir.

Tawney'in sosyal hedeflerini gerçekleştirme planının özü, özel ekonomik güç üzerinde demokratik siyasi kontrolün kurulmasıdır. Onun için esas mesele devletin üretim araçlarına sahip olup olmaması veya bunları kontrol edip etmemesi değil devlete kimin sahip olduğu ve devleti kimin yönettiğidir. Tawney'e göre, demokrasi sosyalist bir devlet

kurmanın temel koşuludur. Demokratik olmayan bir sosyalizm hiçbir zaman etkili sonuçlar alamaz (Wright, 1987: 103).

Temple ise demokrasinin aynı zamanda Tanrının da istediği yönetim olduğunu söyler. Demokrasinin en iyi sistem olduğunu söyleyerek herkesi sistemin bir parçası olmaya ve toplum kardeşliğini teşvik eden yönetim anlayışına davet eder (Williams, 2021: 135). Holland için seçilmiş temsilcilerin yönetimde her zaman yönettikleri halkın çıkarları doğrultusunda mevzuatı uygulamaları gerektiğini böylece dikte edilen herhangi bir şeyin olmayacağını iddia eder (Williams, 2016: 186, 187). Headlam ise Lordlar Kamarasının lağvedilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kadınların oy hakkını önemli savunucularındandır (Mayor, 1967: 188).

Genel olarak değerlendirildiğinde, birçok sosyalist varyanttan farklı olarak, demokratik hakların korunması ve geliştirilmesi hususunda Anglikan sosyalistlerin güçlü birer taraftar olduğu söylenebilir.

Sonuç

Anglikan sosyalist düşüncesi Hristiyanlık ile sosyalizmi birleştirmiş ilk düşüncedir. Sosyalizmin devrimci ve kapitalim karşıtı söylemini yumuşatarak sosyalizm ve kapitalist devletler arasında bir bağ oluşturmuştur. Aynı zamanda kapitalist sistemin işçi haklarını ve toplumsal konuları görmesine ortam hazırlamışlardır. Sosyalizmin ılımlı söylemlerinden olan Hristiyan sosyalizmin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Anglikan siyasi düşüncenin devleti koruyan alt yapısını sosyalist düşüncenin içinde dahil etmeyi başarmışlardır.

Anglikan sosyalist düşünce sadece sosyalizm alanında değil Anglikan düşünce dünyasında da bir çığır açmıştır. Yapılan araştırmadan elde edilen bulgular göstermektedir ki Anglikan teolojinin devlete odaklı bakış açısı Anglikan sosyalistler ile topluma doğru kaymıştır. Kayıtsız şartsız devleti yücelten Anglikan siyasi düşüncenin yerini devlet faaliyetlerini sorgulayan bir düşünce yapısına bıraktığı gözlemlenebilir.

Dönemin ekonomik sorunlarına çözüm üretmek için Anglikan siyaset düşüncesi ile sosyalist düşüncüyü sentezleyen Anglikan Sosyalist düşünürler, işçilerin ve yoksul kesimin sorunlarını gündeme getirmiş ve bu konuda girişimleri ile öncü aktivistler olmuşlardır.

Hem farklı bir bakış açısı ile yorumladıkları sosyalizme hem de geleneksel konuların ötesinde döneminin koşullarını analiz ederek Anglikan siyaset düşüncesine getirmiş oldukları çeşitlilik ile düşünce dünyasına yeni bir ivme kazandırmışlardır. Kraliyet tarafından yönetilen bir kilise olması hasebiyle siyasi düşüncesinde devleti yücelten ve eleştiriden ziyade uyuma ağırlık veren Anglikan teoloji bireyin ve toplumun refahını ön plana alan ve bu konuda devleti de faaliyete geçmesi için kampanyalara öncülük eden Hristiyan sosyalist anlayış Anglikan Kilisesi düşünce dünyasına canlılık getirmiştir. Kilisenin pasif konumundan daha aktif ve müdahaleci hatta zaman zaman devlet politikalarına muhalif görüşler de üretebilen bir yapıya kavuşmuşlardır.

Kaynakça

- Allen, Peter (1968). "F. D. Maurice and J. M. Ludlow: A Reassessment of the Leaders of Christian Socialism". *Victorian Studies*, 1(4): 461-482.
- Allen, Peter (1969). "Christian Socialism And The Broad Church Circle". *Dalhousie Review*, 49(1): 58-68
- Anglican Communion (2021). What is Anglican Communion. <https://www.anglicancommunion.org/community/religious-communities.aspx>/Erişim: 04.04.2022.
- Atherton, John (1992). *Christianity and the Market*. Londra: SPCK
- Badham, Paul (2008). *Liberal Anglicanism*. Anglicanism. <https://anglicanism.org/liberal-anglicanism/>Erişim: 04.04.2022.
- Banes, Peter (1971). *Rescued from Obscurity: the Impact of Henry George's Ideas on Christian Socialist Movement in England*. https://www.cooperative-individualism.org/lough-alexandra_rescued-from-obscurity-the-impact-of-henry-george's-ideas-2005.pdf/Erişim: 04.04.2022.
- Bliss, William Dwight Porter (2015). *What is Christian Socialism?* Londra: Palala Yayınları
- Bloy, Marjie (2008, Şubat). "Chartism". *Victorian Web.org*. <https://web.archive.org/web/20080219044548/http://www.victorianweb.org/history/chartism.html>/Erişim: 04.04.2022.
- Bretherton, Alan (2019). "Anglican Political Theology". Şu kitapta: Haz. William T. Cavanaugh ve Peter Manley Scott. *The Wiley Blackwell Companion to Political Theology*. Hoboken: John Wiley & Sons Ltd, 164-177
- Bryant, Christ (1996). *Possible Dreams: A Personal History of the British Christian Socialists*. Hachette: Hodder & Stoughton Religious
- Chapman, Mark (2006). *Anglicanism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Chapman, Mark (2012). *Anglican Theology*. Londra: Bloomsbury Akademik
- D'entreves, Alexander Passerin (1959). *Medieval Contribution to Political Thought*. New York: The Humanities Yayınları.
- Dorrien, Gary (2019). *Social Democracy in the Making*. Yale: Yale Üniversitesi Yayınları.
- Ecclestone, Gilles (1976). "The Church and Politics". *Theology*. 79(668):107-108. doi:10.1177/0040571X7607900210
- Goldman, Lawrence (2013) *The Life of R. H. Tawney: Socialism and History*. Londra: Bloomsbury Akademik

- Grimley, Matthew (2004). *Citizenship, Community, and the Church of England: Liberal Anglican Theories of the State Between the Wars*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları
- Holloway, Christopher John (1962). *The Victorian Age*. Londra: CUP Archive.
- Jones, Peter d'Alroy (2016). *Christian Socialist Revival: 1877-1914*. Oxford: Princeton Üniversitesi Yayınları
- Kaye, Bruce (2008). *An Introduction to World Anglicanism*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Leech, K (1968). "Stewart Headlam, 1847-1924, and the Guild of St Matthew". Şu Kitapta: Haz. M.B. Reckitt. *For Christ and the People: Studies of Four Socialist Priests and Prophets of the Church of England*. Londra: SPCK, 78-90
- Marsden, John (2004), "Frederick Denison Maurice, Christian Socialism and the Future of Social Democracy". *The Heythrop Dergisi*. 45(2):137 - 157 doi:10.1111/j.1468-2265.2004.00246.x
- Massanari, Ronald (1974). "The Christian Socialism of J. M. Ludlow". *Theology*. 77(646), 193-203. doi:10.1177/0040571x7407700405
- Mayor, Stephen (1967). *The Churches and the Labour Movement*. Londra: Independent Yayıncılık
- Morrow, John (2018), "Samuel Taylor Coleridge." Şu Kitapta: Haz. Mark Garnett. *Conservative Moments: Reading Conservative Texts*. Londra: Bloomsbury Academic, 51-58.
- Muñoz, Daniel (2015). "North to South: A Reappraisal of Anglican Communion Membership Figures." *Journal of Anglican Studies*, 14(01): 71-95. doi:10.1017/s1740355315000212
- Newcombe, D.G. (1995). *Henry VIII and the English Reformation*. Londra ve New York: Routledge
- Orens, John Richard (2003). *Stewart Headlam's Radical Anglicanism*. Şikago: İllinois Üniversitesi Yayınları
- Norman, Edward (1987a). *Victorian Christian Socialists*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Norman, Edward (1987b). "Stewart Headlam and the Victorian Christian Socialists". *History Today*. 37(4): 27-32.
- Packer, J. I. (2021). *The Heritage of Anglican Theology*. Londra: Crossway.

- Plant, Raymond (1985). *Conservative Capitalism in Britain and the United States*. New York: Routledge.
- Preston, Ronald (1981). "William Temple as a Social Theologian." *Theology*. 84(701):334-341.
- Price Richard N. (1971). "The Working Men's Club Movement and Victorian Social Reform Ideology." *Victorian Studies*, 15 (2):117-147.
- Raven Charles (2006). *Christian Socialism, 1848-1854*. Londra ve New York: Routledge.
- Risinger, Jacob (2015) "Coleridge, Politics, and the Theory of Life" *SEL Studies in English Literature*. 55(3): 647-667
- Schneer, Jonathan (1990). *George Lansbury*. Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları
- Shepherd, John (2004). "A Life on the Left: George Lansbury (1859 – 1940): A Case Study in Recent Labour Biography." *Labour History*, (87): 147-165
- Shepherd, John (2014). *George Lansbury: At the Heart of Old Labour*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- Spencer, Stephen (1992). "William Temple's Christianity and Social Order: After Fifty Years." *Theology*, 95(763): 32-39.
- Simkin, John (2020). "Stewart Headlam". Spartakus Educational. <https://spartacus-educational.com/REheadlam.htm>/Erişim: 04.04.2022.
- Sinnoth, Nigel (2006). *The Rev. Stewart Headlam and Friends: Anglo-Catholics, Atheists, Actors, Aesthetes and Radicals*. http://www.existentialismelbourne.org/pdf/2006_August.pdf/Erişim: 04.04.2022.
- Uslu, Ateş (2014). "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)." *Akademik İncelemeler Dergisi*. 9(1):1-24
- Williams, Anthony Alan John (2016). *Christian Socialism as a Political Ideology*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Liverpool: Liverpool Üniversitesi Felsefe Bölümü.
- Williams, Anthony Alan John (2021). *Christian Socialism as Political Ideology The Formation of the British Christian Left, 1877-1945*. Londra: I.B. Taurus
- Winter, J.M. ve Joslin, D.M. (2006) *R.H. Tawney's Commonplace Book*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Woodworth, Arthur (1903). *Christian Socialism in England*. Londra: Sonnenschein & Co.
- Wright Anthony (1987). *R.H. Tawney*. Oxford: Manchester Üniversitesi Yayınları